

ילמד ענוים דרכו - שנה א

היחס לטועים בעיקרי הדת (א)

הרב רן כלילי

1. שו"ת רדב"ז חלק ד סימן קפ"ז

לא מצאתי טעם לפוטרו מן העונש זולת **מפני שהוא טועה בעיונו ותקנתו קלקלתו**. ולא עדיף האי ממי שטועה באחד מעיקרי הדת **מחמת עיונו הנפסד שלא נקרא בשביל זה כופר**. והרי הלל היה אדם גדול וטעה באחד מעיקרי הדת שאמר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו. ומפני זה הטעות לא חשבוהו כופר ח"ו דאם לא כן איך היו אומרים שמועה משמו. והטעם מבואר כיון שאין כפירתו אלא **מפני שחושב שמה שעלה בעיונו אמת** ואם כן אנוס הוא ופטור.

2. ספר העיקרים מאמר א' פרק ב'

ומה שראוי שנאמר בזה ללמד זכות על חכמי ישראל המדברים בזה וכיוצא בו, הוא כי **כל איש ישראל חייב להאמין שכל מה שבא בתורה הוא אמת גמור**, ומי שכופר בשום דבר ממה שנמצא בתורה, **עם היותו יודע שזהו דעת התורה**, נקרא כופר, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בפרק חלק (סנהדרין צ"ט ע"א), שכל האומר כל התורה כולה מפי הגבורה חוץ מפסוק אחד שאמרו משה מעצמו, עליו נאמר כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו ל"א), והוא בכלל האומר אין תורה מן השמים. אבל מי שהוא **מחזיק בתורת משה ומאמין בעיקריה**, וכשבא לחקור על זה מצד השכל והבנת הפסוקים **הטהו העיון לומר שאחד מן העיקרים הוא על דרך אחרת** ולא כפי המובן בתחילת הדעת, או הטהו העיון להכחיש העיקר ההוא להיותו חושב שאיננו דעת בריא תכריח התורה להאמינו, או יחשוב במה שהוא עיקר שאיננו עיקר ויאמין אותו כשאר האמונות שבאו בתורה שאינם עיקרים, או יאמין אי זו אמונה בנס מנסי התורה **להיותו חושב שאיננו מכחיש בזה שום אמונה מן האמונות שיחויב להאמין מצד התורה**, אין זה כופר, **אבל הוא בכלל חכמי ישראל וחסידיהם, אף על פי שהוא טועה בעיונו, והוא חוטא בשוגג וצריך כפרה...**

וכן נאמר לפי זה כי מי **שלא הגיעה מדרגת עיונו** להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין אותם כפשטן, ועלה מזה בידו דעת כוזב להיותו חושב שזהו דעת התורה, **איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה**, ולא הותר לספר בגנותו ולקרותו מגלה פנים בתורה ולא כופר ולמנותו בכלל המינים חס ושלום.

וגדולה מזו כתב הראב"ד ז"ל שאפילו המבין עיקר מעיקרי התורה **בחילוף האמת** מפני שהוא **טועה בעיונו** אין ראוי לקראו מין, שכך כתב בספר ההשגות על מה שכתב הרמב"ם ז"ל שהאומר שהשם יתברך הוא גוף הוא מין, וכתב עליו הראב"ד ז"ל אמר אברהם אף על פי שעיקר האמונה כן הוא, המאמין היותו גוף מצד תפיסתו לשונות הפסוקים והמדרשות כפשטן, אין ראוי לקרותו מין, עד כאן לשונו.¹

וזה הדרך יראה אמיתי ונכון ממה שנמצא לרבותינו ז"ל אומרים על אלישע בן אבויה שובו בנים שובבים (ירמיהו ג' כ"ב), חוץ מאלישע אחר **שיודע בוראו ומתכוין למרוד בו**, הנה בארו בפירוש כי מי שיודע האמת ומתכוין להכחישו הוא מכת הרשעים שאין ראוי לקבל אותו בתשובה, אבל מי **שאינו מתכוין למרוד** ולא לנטות מדרך האמת ולא לכפור מה שבא בתורה ולא להכחיש הקבלה אלא לפרש הפסוקים לפי דעתו, אף על פי שיפרש אותם בחלוף האמת אינו מין ולא כופר חלילה...

¹ נראה כציטוט אבל לא ציטוט! העיקרים לכאורה הוציא מתוך דברי הראב"ד שתי נקודות והדגיש את הנקודה השלישית שאותה הוא לקח לעיקר והפך אותה לעיקרון כללי.

דף מקורות

והוצרכתי לכתוב כל זה לפי שראיתי קצת קלי עולם חכמים בעיניהם מרחיבים פה ומאריכים לשון כנגד גדולי עולם בלא דעת ובלא תבונה. ומכאן הותר לכל חכם לב לחקור בעקרי הדת ולפרש הפסוקים בדרך מסכים אל האמת לפי דעתו...

3. דרשות הר"ן הדרוש השישי

וכן העניין בעצמו בעבירות, כי מחשבות האדם בהם קשים מגופה של עבירה. ונראה לי שזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל ביומא (כט א) הרהורי עבירה קשין מעבירה... **כי מי שעושה עבירות בתמידות ואינו עושה תשובה מהן, איזו מחשבת שורש רע פורה בלבו. שאם לא כן היאך ימשך תמיד לאבד דבר יקר ונכבד, בעבור דבר קל עובר בשעתו, ולא היה תמיד עומד בעונש גדול, אם לא שאיזה שורש רע פורה בלבו.**

ובזה נחלקים הרשעים לכתותיהם, יש מהם שמביאים אותם מעשיהם להכחיש מציאות השם יתברך, וזהו שאמר הכתוב: אמר נבל בלבו אין -להים וגו'. ויש מביאין אותן לבטל ההשגחה בלבד, כאמרו: על מה נאץ רשע -להים אמר בלבו לא תדרוש. ויש מביאין אותן לפקפק בשכר ועונש, ושהם סוברים שהשם יתברך יגמול טוב גם לרעים כמו לטובים. הוא שאמר שלמה: חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים, רב מחולל כל ושוכר כסיל ושוכר עוברים, פירוש, כאשר השיכור העומד בין השושנים, לפעמים חושב ללקט שושן ועולה בידו חוח, כן הכסיל חושב להמשיל משלים מועילים כאשר כוון במשלים להישיר הנפש, ותחת משל מועיל, מעלה בידו חוח ומשל מכאיב. והוא שהוא אומר תמיד כי השם יתברך שהוא מחולל כל מעשהו, אינו מקפיד בין עוברי רצונו לעובדיו, הכל אצלו שוה, שוכר כלם, כלומר נותן שכר לכל, לכסיל ולעוברי מצותיו.

נמצא כי **ההרהורים הנמשכים מהעבירות קשים מהעבירות בעצמם**, כי האוכל חלב אינה כי אם עבירה אחת, והמחשבה סותרת פינות התורה. וכיוצא בזה אמרו רבותינו ז"ל: אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, רצונם בזה שלא יעבור העבירה מזולת שיהיה לו רוח שטות, שהיא **הכוונה לסתור פינות התורה**.

4. רמב"ם הלכות תשובה פרק ג', ז'

חמישה הן הנקראים מינים: האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שניים או יותר, **והאומר שיש שם ריבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה**, וכן האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל, וכן העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין ריבון העולמים כל אחד מחמישה אלו הוא מין.

השגת הרב"ד: והאומר שיש שם ריבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה. א"א ולמה קרא לזה מין? **וכמה גדולים וטובים** (ממנו) הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.

5. הלכות ממרים ג', ב' - ג'

מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבעל פה מורידין אותו ולא מעלין והרי הוא כשאר כל האפיקורוסין והאומרים אין תורה מן השמים והמוסרין והמומרים, שכל אלו אינם בכלל ישראל ואין צריך לא לעדים ולא התראה ולא דינים אלא כל ההורג אחד מהן עשה מצווה גדולה והסיר המכשול.

במה דברים אמורים באיש שכפר בתורה שבעל פה **במחשבתו ובדברים שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו** וכופר בתורה שבעל פה תחילה כצדוק ובייתוס וכן כל התועים אחריו, אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא **כתינוק שנשבה ביניהם** וגדלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצוות שהרי הוא **כאנוס** ואע"פ ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם, כך אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו, לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה.

6. רמב"ם הלכות עבודה זרה ב, ה'

ישראל שעבד עבודת כוכבים הרי הוא כעובד כוכבים לכל דבריו ואינו כישראל שעובר עבירה שיש בה סקילה. מומר לעבודת כוכבים הרי הוא מומר לכל התורה כולה.

וכן האפיקורסים מישראל אינן כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם, שנאמר: "כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים". והאפיקורסים הם **התרים אחר מחשבות לבם** בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו **עוברים על גופי תורה להכעיס בשאט בנפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עוון**, ואסור לספר עמהן ולהשיב עליהן תשובה כלל שנאמר ואל תקרב אל פתח ביתה, ומחשבה של אפיקורוס לעבודת כוכבים.

7. מורה נבוכים ג', מ"א

ודע שמעשי העבירות יחלק לארבעה חלקים: האחד מהם האנוס, השני השוגג, השלישי המזיד, הרביעי העושה ביד רמה. אמנם האנוס כבר נאמר בו שלא יענש ואין עליו חטא כלל, אמר יתעלה: "ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות".

ואמנם **השוגג יש בו חטא**, כי אלו הפליג להתיישב ולהיזר לא באה שגגה לידו, אלא שלא יענש כלל, ואמנם צריך כפרה ומפני זה מביא קרבן.

וחילקה התורה בו בין יחיד הדיוט למלך וכהן גדול או מורה הלכה. ולמדנו מזה שכל עושה או מורה הלכה לפי השתכלותו, אם לא יהיה בית דין גדול או כהן גדול, הוא מכת המזיד ואינו נמנה בכלל השוגגים. ומפני זה ייהרג זקן ממרא ואע"פ שעשה והורה לפי ראות עיניו, אבל ב"ד הגדול יש להם להורות כפי ראות עיניהם, ואם טעו נעשו שוגגים כמו שאמר ית': "ואם כל עדת ישראל ישגו" וגו'. ומפני זה העיקר אמרו רבותינו ז"ל: "שגגת תלמוד עולה דדון" רצו לומר כי המקצר בחכמה ויורה ויעשה כפי קיצורו אמנם הוא כמזיד, שאין דין מי שאכל חתיכת חלב הכליות והוא חושב שהוא חלב האליה, כמי שאכל חלב הכליות והוא יודע שחלב הכליות הוא אלא שאינו יודע שחלב הכליות הוא מן החלב האסור, שזה אף על פי שמקריב קרבן הוא קרוב למזיד. זה אם הוא עושה מעשה לבד, אבל המורה הלכה לפי השתכלותו הוא מזיד בלי ספק,² שלא נצל הכתוב בחטא ההוראה בטענת שגגה אלא לב"ד הגדול לבד.

8. מו"נ א', ל"ו

דע לך אפוא כי רק דמיונות ותפישות לקויות גרמו לעובד עבודה זרה לעבוד אותה. לכן אין צידוק למי שאינו מקבל מבעלי האמת בעלי העיון אם אין הוא מסוגל העיון. כי איני רואה (כופר) במי שאינו מוכיח הוכחה מופתית את שלילת הגשמות, אבל אני רואה כופר במי שאינו מאמין בשלילתה.

9. הרמב"ם הל' ע"ז ב, ג'

כל מחשבה שגורמת לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה – מזהרין אנו שלא להעלותה על לבנו, ולא נסיח דעתנו לך ונחשב ונמשך אחר הרהורי הלב. מפני שדעתו של אדם קצרה, ולא כל הדעות יכולות להשיג האמת על בוריו. ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו, נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו. כיצד? פעמים יתור אחר עבודה זרה, ופעמים יחשב בייחוד הבורא וכו' ונמצא יוצא לידי מינות. ועל עניין זה הזהירה תורה ונאמר בה: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם" כלומר לא ימשך כל אחד מכם אחר דעתו הקצרה וידמה שמחשבתו משגת האמת.

² עיין בסוטה כב: "כי רבים חללים הפילה - זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה", ובפירוש רבנו יונה למסכת אבות (א, ד"ה הוּו מתונים בדיון).
כל הזכויות שמורות ©

10. אגרת תחיית המתים

שכבר פגשנו **אדם שהיה נחשב מחכמי ישראל, וחי ה', יודע היה דרך הלכה**, ונשא ונתן במלחמתה של תורה כפי מחשבתו מנעוריו, והוא היה מספק אם ה' גשם בעל עין ויד ורגל ובני מעיים, כמו שבא בפסוקים, או אינו גוף. אמנם אחרים שפגשתי, מאנשי קצת ארצות, **פסקו לגמרי שהוא גוף**, והחזיקו לכופר מי שיאמר חילופו, וקראוהו מין ואפיקורוס, והבינו דרשות מסכת ברכות על פשוטיו. וכיוצא בזה שמעתי על קצת אנשים שלא ראיתי. וכאשר ידענו באלו האובדים לגמרי, ושהם מזקינים וחושבים שהם מחכמי ישראל, **והם הסכלים שבבני אדם ויותר תועי דרך מן הבהמות, וכבר נתמלא מוחם משיגעונות הנשים הזקנות ודמיונות נפסדים כנערים ונשים** - ראינו שצריך לנו לבאר בחיבורינו התלמודיים עיקרים תוריים...

11. הרשב"א סוף "מנחת קנאות"

ולי נראה, שצורך אחד הכריחו לחבר אותו הספר (את המורה נבוכים) בראותו **רבים מעם** מאמינים דעות מביאות להגשמה ותמונה לנגד עיניהם, ודמות יערכו לו, חושבים שמייחדים - ומרבים, מחפאים דברים אשר לא כן על ה' - לוויהם. בפיהם צדק דוברים - והעוון טמון בחובם. ולא ישיתו לב למה שאמרה תורה: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה" "ותמונה אינכם רואים", וזה הצריכו לדבר בתארים בספר ההוא ובכל הדברים שמביאים להגשמה, כי עיניו ראו **רבים מהנקראים רבנים**, חוטאים לה' בזה החטא... ואני לא אומר בעדם שהיו קטני אמונה אם האמינו גשמות או מקרי, אלא אומר כי אבדה האמונה מלבם ונכרתה מפיהם... **וגם אני ראיתי מהם רבים, ואחד הוא מוחזק ברב גדול, והיה מהקצינים**, והיה מדבר תועה על רבנו ז"ל בהרחיקו מה שהרחיק מהדברים הגשמיים, ואני שאלתה: התאמין כי היד ה' כיד האדם? והשיב, כי הוא יד ממש ברואה. כשמעי דברו החרשתי ממנו. וידעתי כי לא יתן להטותו אל הדרך, כי היה כפרה סוררה והגיע לגבורת וגם שיבה זרקה בו, ולא ידע את ה', וגדל על אותה הדעת מנעוריו.